

Els homes de Primo de Rivera a Girona

Referint-se a la dictadura del general Miguel Primo de Rivera Orbaneja, Josep Pla va escriure que «a la Península la dictadura fou probablement un govern ni pitjor ni millor que la immensa majoria dels ministeris de l'Antic Règim», però remarcà, com a contrast, que a Catalunya «fou un govern minuciosament i implacablement tirànic servit per personatges sinistres». Es referia, sobretot, als que es van moure per Barcelona. Els gironins, però, també en van conèixer prototipus propis i passavolants.

Text > **JOSEP CLARA**, historiador

El cop d'estat del 13 de setembre de 1923, del qual enguany fa cent anys, va ser el resultat d'uns condicionaments interns (crisi del sistema de la Restauració, descrèdit dels partits dinàstics, corrupció, agitació social, problemes al Marroc, ascens del catalanisme...) i de determinants externs: imposició de governs autoritaris a molts indrets d'Europa, després de la Primera Guerra Mundial; la crisi econòmica i la feblesa de la democràcia. A Itàlia, Mussolini va accedir al poder un any abans que Primo de Rivera.

El moviment es va gestar a Barcelona, aplaudit pels homes de la Lliga. No cal dir que el rei Alfons XIII hi donà també el vistiplau i s'hi va jugar el futur, el seu i el de la monarquia. El període d'excepció, al marge de la Constitució de 1876, es va encetar sota el signe de la contenció revolucionària i l'intent de formar una política de base corporativa. Els partits van ser declarats fora de la llei, i va sorgir una organització de caràcter oficial, la Unión Patriótica, en què van convergir vells polítics monàrquics i catòlics, així com aspirants a situar-se audaçment en la nova conjuntura. Els homes de la Lliga van haver de tastar allò que no esperaven.

El sistema autoritari, malgrat èxits concrets, va fracassar l'any 1930. La jugada de Primo de Rivera d'institucionalit-

>> Prudencio Rodríguez Chamorro: cinc anys de governador civil. (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. LUX.)

zar-se en el poder —primerament amb un directori militar i, tot seguit, amb un de caràcter civil o mixt—, no va servir per solucionar els problemes derivats de la crisi del sistema de la Restauració, ans al contrari, va crear-se enemics a totes bandes, fins i tot entre els militars, i va agreujar el que pretenia solucionar. La factura, finalment, va resultar fatal per a la Corona.

Tres governadors civils

Els representants més alts del directori van ser els governadors civils, que van deixar l'empremta pròpia d'un sistema interessat a mantenir l'ordre, fomen- tar el provincialisme i reespanyolitzar el país. El general Arturo Carsi Morán (Madrid, 1863-1928) va actuar entre el setembre de 1923 i el juliol de 1924. Era, alhora, governador militar. Va ordenar la detenció d'exregidors catalanistes de tota la demarcació i s'enfrontà a sectors representatius de Girona, entre els quals hi havia l'Església. La dèria anti-catalana li va sortir per tots costats. A la Companyia del Ferrocarril de Sant Feliu de Guíxols l'obligà a traduir al castellà els noms de les estacions de la línia, una ordre difícil d'executar (com es podia traduir al castellà Llagostera o Cassà de la Selva?). Els represaliats per Carsi —individus i entitats— es van poder consolar, potser parcialment, quan van saber que, el desembre de 1926, l'exgovernador havia estat sotmès a consell de guerra per accions contràries al règim, i condemnat a dos anys de presó. Carles Rahola va glossar el fet sense dir el nom de l'interfecte: «El que havia realitzat persecucions a la província de la seva jurisdicció, era perseguit; el que havia fet empresonar, era empresonat... No ens n'estranyéssim massa: la història té sovint aquestes ironies».

El periodista i exmilitar Juan de Urquía Redecilla (Santa Cruz de Tenerife, 1865 - Paracuellos del Jarama, 1936) va estar al capdavant de la província entre el juliol de 1924 i l'octubre de 1925. Era un antic diputat monàrquic per Gandesa, que havia dirigit els periòdics *La Patria* i *Ilustración Militar*, i usava el pseudònim de *Capitán Verdades*. Va pressionar el cardenal Vidal i Barraquer perquè el bisbe Bonet de Girona signés un manifest a favor de la Unió Patriòtica i, per això, el cardenal el va qualificar d'«hombre muy ligero». En la lluita contra la llengua, va prosseguir la línia del seu antecessor i es va proposar extirpar del professorat

>> Josep Vila Martínez, prelat valencià i anticatalà. (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. UNAL.)

El comissari Prudencio Rodríguez Chamorro va protagonitzar l'actuació més llarga: de novembre de 1925 a febrer de 1930. A Madrid creien que era una persona adequada per mantenir a ratlla els dissidents.

«los malos patriotas», els mestres que no imposaven, totalitàriament, el castellà a l'escola. Els amenaçà amb un trasllat massiu i de substituir-los per castellans. Es va enemistar amb Jaume Bartrina, del qual parlarem més endavant; a Madrid, el 1925, s'hi va enfrontar aïradament, de manera que va ser necessari l'auxili de la Guàrdia Civil per separar-los de la baralla que van protagonitzar dins el Ministeri de la Governació.

El comissari Prudencio Rodríguez Chamorro (Fuentesaúco, Zamora, 1874 - Zamora, 1955) va protagonitzar l'actu-

ció més llarga: de novembre de 1925 a febrer de 1930. A Madrid creien que era una persona adequada per mantenir a ratlla els dissidents i promoure la solució autoritària. Llicenciat en dret, era per terres gironines des de 1922, ja que havia estat destinat a Figueres com a comissari de la frontera. El premiaren justament per l'actuació contra anarquistes i catalanistes. Com a governador, va perpetuar la repressió amb més sancions. Per tal de fomentar l'ideal espanyolista entre la joventut —a més de posar-se d'acord amb el prelat per

imposar el catecisme en castellà, per tal que fos l'única llengua de l'escola—, va promoure els Exploradores de España, uns *boy-scouts* patriòtics. Considerava que la llengua catalana no era de cultura, sinó d'abast únicament casolà. A l'hora de fer balanç de l'obra que havia dut a terme, deia que el catalanisme era «una pesadilla de vesánicos de la que hoy apenas queda un recuerdo vago y triste». L'antic policia es va jubilar a Àvila el 1931. Repescat políticament pel franquisme, va presidir la Diputació de Zamora, on li van dedicar un col·legi i una residència sanitària. El seu fill, Luis Rodríguez de Miguel, va fer una llarga carrera política en la dictadura de Franco com a governador civil, subsecretari de Governació i ministre d'Habitatge.

El bisbe valencià

Josep Vila Martínez (Benavites, Camp de Morvedre, 1866 - València, 1932) va ser el prelat de la dictadura amb la connivència del Vaticà, al marge d'accions caritatives i de bon cor. Arribà a Girona el 1926 per substituir el bisbe Gabriel Llompart, desplaçat a les Balears perquè, com a pastor moderat, no era prou dúctil a les orientacions del governador Urquía. Se li va atribuir la dita: «El hablar catalán constituye por sí mismo un acto antipatriótico». Va marginar, doncs, la llengua catalana tant com va poder, i per això va rebre felicitacions del sector contrari. De tarannà integrista, comparava el catalanisme amb el dimoni. En una pastoral de 1930 va sostenir que només la monarquia i la dictadura eren els sistemes de govern acceptables per l'Església. Seguint aquest ideari, la república, la democràcia, el comunisme, el sindicalisme, l'ensenyament laic... anaven contra l'ordre, la religió, la pàtria i la família. Així es va distanciar de capellans i laics. Si va ser bel·ligerant contra la república abans de la Segona República, no ha de sorprendre que un periòdic de 1931 (*Reflex*) li dedicés els qualificatius de «funcionari al servei del règim [de Primo de Rivera]; lacai de les institucions caducades i enecat puntal de totes les dèries anticatalanes». I, el 1932, aquesta mateixa publicació va preguntar: «No se n'ha adonat, que a Girona hi fa nosa? No sap que no el volem a Girona?».

Entre l'Ajuntament i la Diputació

L'advocat Jaume Bartrina Mas (Girona, 1895 - Vidreres, 1936), antic soci de la Unión Monárquica Nacional, s'afilià a

>> El general Despujol, representant de la noblesa i de l'expansionisme espanyolista.
(Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDL. LUX.)

la Unión Patriótica i, gràcies a la nova situació política, va assolir un relleu important en la vida gironina. Va protagonitzar dues etapes com a alcalde de Girona (juliol de 1924 - març de 1925 i maig de 1927 - febrer de 1930), es va passejar com a diputat provincial (1924 i 1925-1927) i l'any 1927 va ser nomenat membre de l'Asamblea Nacional Consultiva, en representació municipal. Durant l'estada a la Diputació, el 1925, va ser un dels liquidadors de la Mancomunitat. L'obra municipal més polèmica del seu mandat va ser el projecte de construcció d'un mercat monumental sobre l'Onyar, dissenyat per l'arquitecte Joaquim Maggioni, entre el pont de Pedra i el del Pes de la Palla, la qual va ser paralitzada per ordre superior. Per tal de crear un estat d'opinió favorable al sistema, va contribuir a la fundació de dos periòdics: *La Provincia* (1925-

1926) i *La Ciudad* (1929-1931). Un cop caiguda la dictadura, va ser objecte fàcil de crítiques implacables. Desorientat durant la República, s'afegí a la Dreta de Catalunya, adherida a Renovación Española, i actuà en la gerència de la banca Costa i Bartrina. Si hagués triomfat el cop d'estat de 1936, els rebels el volien situar, novament, en la presidència de la Diputació. Però el sollevament va ser derrotat i Bartrina, empresonat, va morir a la carretera, executat sense mirament ni judici.

El procurador Frederic Bassols Costa (Vic, 1862-1932) va encarnar un altre dels personatges representatius de la dictadura a l'Ajuntament i la Diputació, i també com a president provincial de la Unión Patriótica. Per aquesta darrera condició va figurar a l'Asamblea Consultiva Nacional. Políticament, en un primer moment havia estat soci del

Centre Catalanista de Girona. Després se'n va allunyar i es va moure dins les escorialles dels partits dinàstics. Va ser liberal, membre de la Unión Monárquica Nacional i va maniobrar contra la Mancomunitat. Abans de la dictadura va ser alcalde de Girona quatre vegades: 1906-1907, 1917, 1918-1920 i 1923. El triomf del cop d'estat el va apartar momentàniament de l'alcaldia, però poc després va ser nomenat, digitalment, diputat provincial, un càrrec que detingué entre els anys 1924 i 1925. Va deixar la Diputació i tornà a l'alcaldia entre el març de 1925 i el maig de 1927. De l'Ajuntament va saltar novament a la Diputació, i va esdevenir el darrer president de la corporació configurada per la dictadura (juny de 1927 - febrer de 1930). En la transició de la dictadura a la República va recuperar el càrrec de regidor, i encara va revalidar el mateix lloc en les eleccions d'abril de 1931, per bé que com a seguidor de la monarquia derrotada.

Dos provincians

Entre els polítics del territori podem ressaltar dos noms més, el d'un figuerenc i el d'un olotí, dos provincians en el sentit que no eren residents a la capital. El primer, Josep Ferran Galter (Figueres, 1889 - Barcelona, 1976), es va dedicar als negocis de banca, comerç i indústria, i era propietari rural. Va militar a la Unión Monárquica Nacional i va ser el president de la Unión Patriótica a Figueres. Havia estat diputat provincial

Pere Llosas Badia (Olot, 1870-1955) era llicenciat en lletres, propietari rural i un home vinculat a la banca. Durant la dictadura, el governador Carsi li va oferir la presidència de la Diputació (1924-1925), alhora que es liquidava la Mancomunitat.

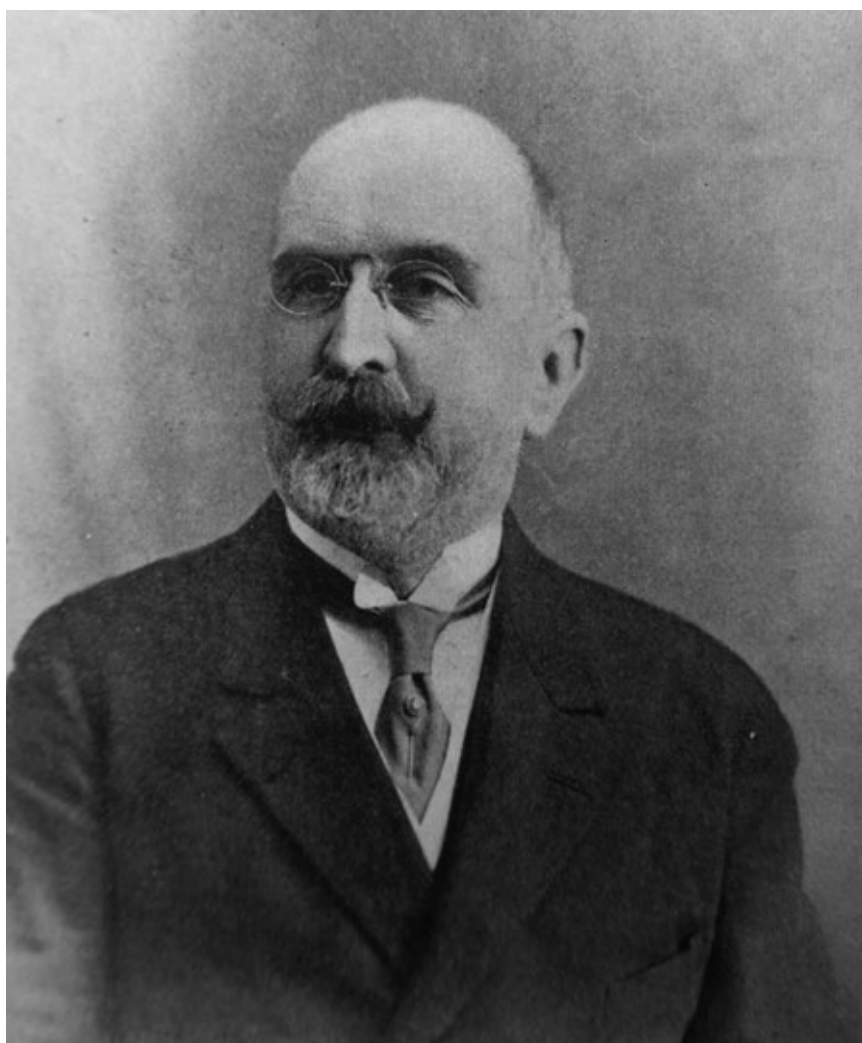
des de 1921, i el 1927 va entrar a l'Assemblea Nacional Consultiva, en representació de la Diputació.

El segon, Pere Llosas Badia (Olot, 1870-1955), era llicenciat en lletres, propietari rural i un home vinculat a la banca. Abans de la dictadura havia militat en el carlisme i va ser diputat provincial (1903-1907) i diputat a Corts (elegit els anys 1907, 1914, 1916 i 1918). Un cop passat al maurisme, va servir de governador civil a les Balears (1921-1922). Durant la dictadura, el governador Carsi li va oferir la presidència de la Diputació (1924-1925), alhora que es liquidava la Mancomunitat sense l'acord de Llosas. Tanmateix, el sistema el va premiar amb la prebenda de governador civil a la Corunya (1925-1926) i, novament, a les Balears (1926-1930), per tal de fer-hi gestió autoritària. Retornat al carlisme durant la Segona República, no cal dir que va veure amb simpatia l'aixecament militar de 1936.

Un general noble i cervantí

General de divisió i carregat de medalles, Ignacio Despujol Sabater (Manresa, 1867 - Barcelona, 1959) va estar al capdavant de les forces militars de la demarcació entre els anys 1925 i 1927. Membre de la noblesa, el 1926 va ser admès al Reial Estament Militar del Principat de Catalunya. Era ben català de naixement, cognoms i nissaga, però el maig de 1926 va reaccionar en la línia d'expansió espanyolista i al marge de les atribucions que li corresponien quan el bisbe de Perpinyà, Juli Carsalade du Pont (Simorra, 1847 - Perpinyà, 1932) va convidar els poetes d'ambdós vessants dels Pirineus a participar en els Jocs Florals pensats per honorar la Mare de Déu de Font-romeu, en català i francès.

La polèmica va aparèixer, parcialment, al *Diario de Gerona*, i més completa en un fulletó editat per la impremta del regiment d'infanteria de

>> Frederic Bassols, alcalde, president de la Diputació i de la Unión Patriótica.
(Foto: ARXIU JOSEP CLARA)

guarnició a Girona, la qual cosa indica prou bé l'interès del governador militar de fer mèrits. El bisbe d'origen gascò va rebre la queixa de Despujol per «la dolorosa extrañeza que me ha producido en mí, español-catalán, ver la desigualdad de trato que V.S.I. aplica a los habitantes de ambas vertientes pirenaicas», atès que «si los de la vertiente norte pueden ensalzar a nuestra Reina común con la armoniosa lengua de Lamartine, que es de toda esa hermosa tierra de Francia, ¿por qué los de la vertiente sur no han de poder entonar sus himnos en la rica lengua de Cervantes, que es de toda España?». I raonà malèvolament que, si els del sud seguïen la llengua de Verdaguer, per què els del nord no eren obligats a la de Mistral? El bisbe de Perpinyà li va haver de respondre que la majoria dels habitants del Rosselló, el Llenguadoc i la Provença ignoraven el castellà i que la manifestació de Font-romeu era exclusivament religiosa, al marge de la política. Ascendit a tinent general el 1930, va ocupar la capitania de Catalunya, però l'endemà de la proclamació de la República va ser destituït del càrrec. Macià el va conjurar a no treure les tropes al carrer per defensar la monarquia, si no volia provocar una jornada de dol. L'estiu de 1936, compromès amb la subversió, va fugir cap a Gènova.

Un obrer controvertit

La Unió General de Treballadors (UGT), a diferència de la Confederació Nacional del Treball (CNT), va ser tolerada sense restriccions. Largo Caballero també es va deixar enredar pel dictador. Això va permetre que Bonaventura Discossi Martí (la Vajol, 1871 - Girona, 1934), jornaler i antic militant del republicanisme federal, esdevingués regidor del municipi de Girona entre els anys 1925 i 1927. Entorn d'aquest personatge controvertit va girar l'origen del PSOE i de la UGT a Girona. Va presidir la Dependència Mercantil i la Federació Local de Societats Obreres, i va ser vocal de la Junta de Reformes Socials. El governador Urquía va ser el que li va oferir el càrrec de regidor.

D'antuvi, ell es va excusar, però va trobar la manera de fer-se elegir, segons el periòdic *Justícia Social*, «pels companys que presideix, secretaritz, tresoretja, vocalitza, etc., etc.», ja que va deixar de convocar els impressors i altres entitats obreres que com a tals

devien intervenir en la designació. De vint-i-dos companys que va aplegar, tretze van votar perquè acceptés el lloc de regidor. El seu paper va ser de comparsa. L'any 1933, després de la unificació de la Federació Catalana del PSOE i de la Unió Socialista de Catalunya, va esdevenir president de la nova organització, fet que demostra la poca implantació del socialisme en el nostre ambient.

Nota final

En la mateixa línia assenyalada per Josep Pla, una publicació gironina de 1930 va fer balanç de l'experiència superada i va concloure: «Hem sofert simultàniament dues dictadures ominoses, la implacable dictadura militar que instaurà el marquès d'Estella, i la cruel i odiosa dictadura dels botiflers, dels trànsfugues, dels cretins de casa nostra que feren possible aquella ignominia».

Certament: a Girona, com arreu del país, el règim de Primo de Rivera, la dictadura monàrquica i reaccionària, va tenir el suport dels oportunistes i els ambiciosos de torn, però no tants com

es podria pensar, ja que personatges com Bassols i Bartrina es van haver d'alternar i de repetir en les institucions.

Forasters i nadius van servir la política autoritària i repressiva, que va assajar de reespanyolitzar Catalunya i sotmetre el moviment obrer al silenci, per bé que d'una manera menys radical que la que després hi va aplicar el general Franco. Homes decidits a mantenir quotes de poder local o provincial, que no van calcular que la truita es podia girar i que van gastar un estil dominador que no sintonitzava amb el tarannà majoritari de casa nostra. Personatges que van fer la guerra a l'«enemic interior» i que sovint van usar la paraula *pàtria* en sentit exclouent, com ho solen fer els militars.

Que dos dels deu protagonistes d'aquesta experiència fallida acabessin executats l'any 1936 en accions execrables representa el fracàs col·lectiu a la solució dels problemes derivats de la crisi de l'Estat espanyol contemporani i palesa el clima de violència a què van conduir les passions i les tensions socials en els primers quaranta anys del segle xx.

>> *Jaume Bartrina, alcalde, diputat i assembleista.* (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. UNAL.)